

Bájjos portrék, véres háborúk, pusztító járványok

Németh István

A hazai sajtóban a közelmúlt egyik kulturális szenzációjának számított az a hír, hogy a budapesti Szépművészeti Múzeumnak (állami támogatás révén) a londoni Christie's egyik árverésén sikerült megszereznie a híres 17. századi flamand portréfestő, Anthonis van Dyck (1599–1641) elbűvölő női portréját (1. ábra). De mit lehet tudni az ábrázolt személyről, Stuart Mária Henrietta (1631–1660) brit királyi hercegnőről, a kép készülésének háttéréről, a hercegnőt megörökítő egyéb képzőművészeti alkotásokról, illetve arról, hogy milyen tragikus módon vetett véget életének – akárcsak korábban férje, II. Vilmos Orániai herceg (1626–1650) életének is – az egyik legrettegettebb tömegpusztító járvány, a fekete himlő?

Mária Henrietta 1631. november 4-én született Londonban, I. Károly (1600–1649) Anglia és Skócia királya legidősebb leányaként. Édesanyja, Henriette Marie de France, IV. Henrik francia király és Medici Mária gyermeke volt. Egyébként nem Mária Henrietta volt az elsőszülött a családban, bátyja, aki II. Károly néven idővel szintén Anglia uralkodója lett, másfél évvel korábban látta meg a napvilágot. Az angol uralkodópárnak összesen nyolc gyermeke született. A Budapestre került képmás alkotója, Anthonis van Dyck, aki –Antwerpen-

ben, majd Itáliában töltött évek után – 1632-től Londonban élt, és I. Károly udvari portréfestője lett, az uralkodópáron kívül Mária Henriettát és testvéreit is számos képén megörökítette, így ezek alapján szinte évről évre követni tudjuk a szépséges kislány fejlődését. A művész már megérkezése évében, 1632-ben festett egy nagy méretű családi portrét I. Károlyról, feleségéről és két gyermekükről. Ezen a képen Mária Henrietta még anyja karjában ülő kisgyermekként látható (2. ábra). Néhány évvel később, 1635-ben van Dyck ismét készített egy portrét, az akkor már háromra gyarapodott királyi utódokról. A középen álló, még csupán négyéves Mária Henrietta szemmel láthatóan már ekkor is jól felismerhető vonásokkal rendelkezett (3. ábra). Amennyire tudni lehet, ez a jelenleg a torinói Galleria Sabauda gyűjteményében

1. ábra. Anthonis van Dyck: Stuart Mária Henrietta portréja, 1641. Szépművészeti Múzeum, Budapest

2. ábra. *Anthony van Dyck: I. Károly angol király feleségével és két gyermekével, 1632. The Royal Collection, Windsor Castle*

Erzsébet és Anna hercegnő is helyet kapott (4. ábra). Ez a jelenleg is az angol királyi gyűjteményben őrzött pompás festmény a lezárója, s egyben csúcspontja is annak a képsorozatnak, melyek a királyi csemetéket együtt ábrázolják. Bár Mária Henrietta ekkor még csupán hatesztendő volt, mégis már egy dekoratív hölgy benyomását kelti.

Azt szokták mondani, hogy a házasságok az égben köttetnek, a 17. századi uralkodók azonban ezt némileg másképp gondolhatták, amikor ugyanis párt kerestek fiaik vagy lányaik számára, választásuk során döntően különféle hatalmi, politikai szempontok, illetve a dinasz-

őrzött csoportkép nem igazán nyerte el az uralkodó tetszését, mivel legidősebb fiát, az ifjú herceget van Dyck nem felnőttvisleletben, hanem gyermekruhában festette meg. Valószínűleg ez lehetett az oka, hogy a festőnek még ugyanebben az évben egy másik változatot is kellett készítenie a képről, ahol már korigálta ezt a „hibát”.

Két évvel később, 1637-ben a festő egy, az eddigieknél is dekoratívabb, monumentális csoportportrén örökítette meg I. Károly gyermekeit. A kompozíció közepén látható az ifjú trónörökös, Károly, Wales hercege, aki egy hatalmas eb fején nyugtatva kezét, öntudatosan tekint ki a képből. Mellette balra helyezkedik el Mária Henrietta királyi hercegnő, illetve öccse, Jakab, míg a jelenet jobb oldalán ezúttal már az időközben született két kisebb lány,

tikus kapcsolatok megerősítésének szándéka játszották a vezető szerepet. Tudjuk, hogy a budapesti Szépművészeti Múzeum által a közelmúltban megszerzett, 1641-ben készült

3. ábra. *Anthony van Dyck: I. Károly angol király három gyermeke, 1635. Galleria Sabauda, Torino*

4. ábra. Anthonis van Dyck: I. Károly angol király öt gyermeke, 1637. The Royal Collection, Compton Verney

van Dyck-portré apropója is egy házasságkötés, ami annál is meglepőbb, mivel a bájos menyasszony még ekkor is csupán kilencéves volt, mellesleg vőlegénye, az ifjú Orániai Vilmos herceg is alig töltötte be a 15. életévét, tehát lényegében még mindketten gyermeknek számítottak (az elhálással mindenesetre néhány évig még várniuk kellett) (5. ábra).

A jeles esemény alkalmából egyébként, ugyanebben az évben, Anthonis van Dyck még egy kettős portrét is festett az ifjú párról, a vőlegény szülei, Frederik Hendrik (1584–1647) és felesége, Amalia van Solms (1602–1675) megrendelésére. Jelenleg ez a festmény az amszterdami Rijksmuseum gyűjteményében található. Mária Henrietta apósa, Frederik Hendrik, a házasságkötés idején Hollandia, pontosabban, akkori kifejezéssel élve az Egyesült Tartományok helytartója volt – a Hallgatagként is emlegetett, és 1584-ben meggyilkolt Orániai Vilmos negyedik házasságából született gyermeke –, aki féltestvére, Orániai Móric halála után, 1625-től a Németalföldi szabadságharc vezetője lett. II. Vilmos édesanyja, Amalia van Solms pedig V. Pfalzi Frigyes cseh király feleségének az udvarhölgye volt, mielőtt 1625. április 4-én Hágában Frederik Hendrikkel összeházasodtak (V. Pfalzi Frigyest a történelemkönyvek gyakran Téli királyként emlegetik). Érdemes

5. ábra. Anthonis van Dyck: II. Orániai Vilmos és Stuart Mária Henrietta eljegyzési portréja, 1641. Rijksmuseum, Amszterdam

itt talán megjegyezni, hogy 1631–32-es hollandiai tartózkodása idején, van Dyck nem csupán a szülők portréit festette meg (ezek a képmások jelenleg a madridi Museo del Prado gyűjteményében találhatóak), hanem az akkor még csupán ötéves II. Vilmost is megörökítette egy bábajos képén (6. ábra). Térjünk azonban még vissza egy mondat erejéig az ifjú pár, Mária Henrietta és II. Vilmos 1641-ben megfestett házassági portréjához! Míg ez a kettős képmás a fiatalok közös életének kezdetét dokumentálta, egyúttal a művész egyik legutolsó alkotása is volt, Anthonis van Dyck ugyanis – bár még nagyszabású tervei lettek volna – párizsi útja során súlyos beteg lett, s a Londonba visszatérő festő nem sokkal később, 1641. december 9-én elhalálozott. Az európai barokk portré-

6. ábra. *Anthonis van Dyck: A gyermek II. Orániai Vilmos portréja, 1631. Museum Schloss Mosigkau, Dessau-Mosigkau*

festészet egyik legkiemelkedőbb alakját a londoni Szent Pál-katedrálisban helyezték örök nyugalomra.

A holland helytartók hágai rezidenciájába költöző ifjú párról (majd gyermekükről, III. Vilmosról) persze ezt követően is szép számmal készültek portrék, ezeket azonban már jórészt egyes helyi festők, így többek között az Itáliát is megjárt, s elsősorban Caravaggio modorában festett zsánerképeiről, illetve éjszakai jeleneteiről ismert Gerard van Honthorst (1592–1656), az elegáns portréival Amszterdamban sikeressé váló Bartholomeus van der Helst (1613–1670), vagy éppen a hágai születésű Adriaen Hanneman (1604–1671) készítették. Hanneman, aki szülővárosába történt hazatérése előtt, az 1630-as években Daniel Mijtens, illetve Anthonis van Dyck segédjeként is dolgozott Londonban. Honthorst 1647-ben festett kettős portréján, az ifjú felesége mellett álló II. Vilmos teljes vértetben, kezében marsallbotot tartva jelenik meg előttünk, míg a házaspár feje fölött virágokat szóró, illetve a herceg sisakját tartó apró puttófi-

gurák fedezhetőek fel (7. ábra). A kép készülése valószínűleg összefüggésben állhatott azzal a ténnyel, hogy 1647 áprilisában elhunyt Frederik Hendrik, és utóda, a helytartói cím örököse II. Vilmos lett. Az ambiciózus és teljhatalomra törő fiatalember azonban csakhamar összetűzésbe került egyes befolyásos amszterdami oligarchákkal, és majdnem polgárháborúba sodorta az országot, amikor egy vadászat során váratlanul lázas lett, himlőt diagnosztizáltak nála, s a mindössze 24 éves fiatalember röviddel ezután, 1650. november 6-án elhunyt. Várandós felesége, Mária Henrietta férje halála után nyolc nappal szülte meg gyermekét, III. Vilmost (1650–1702), aki évtizedekkel később nem csupán az Egyesült Tartományok helytartója, de 1689-től haláláig Anglia és Írország uralkodója is lett.

A nem egészen húszéves korára özvegygé vált Mária Henrietta családjában egyébként nem ez volt az első tragikus haláleset. Apját, az abszolutisztikus uralomra törő I. Károlyt ugyanis a már 1642 óta tartó angol forradalom végkifejletéeként, 1649. január 30-án lefejezték. A kettős gyász nyilván igen megviselhette a királyi hercegnőt. A Bartholomeus van der Helst által 1652-ben róla festett portrén, ahol szomorú arccal ül egy sötét baldachin előtt, tényleges koránál mindenestre jóval idősebbnek tűnik (8. ábra). A fehér ruhát viselő nő kezében a narancson egy apró narancsfa-

7. ábra. *Gerard van Honthorst: II. Orániai Vilmos és felesége, Stuart Mária Henrietta portréja, 1647. Rijksmuseum, Amszterdam*

9. kép. *Adriaen Hanneman: III. Orániai Vilmos gyermekkori képmása, 1654. Rijksmuseum, Amsterdam*

ágot is felfedezhetünk, amely nyilván arra utal, hogy az Orániai család férfiága a férje halála után született gyermek, III. Vilmos révén tovább fog élni. Ugyanez a szimbolika jellemzi Adriaen Hanneman 1654-ben készült gyermekportróját is, ahol a festő az ekkor négyéves III. Vilmost egy narancsfa mellett állva örököltette meg (9. ábra).

Férje halála után Mária Henrietta igencsak elszigeteltnek érezhette magát új hazájában. II. Vilmos megosztó politikájának köszönhetően ugyanis a hollandoknak jó időre elégük lett az Orániai családból, s több évtizedig nem is választottak új helytartót az Egyesült Tartományok élére. Ráadásul, az 1651 októberében az angol parlament által bevezetett Navigation Act miatt, mely jelentős mértékben korlátozta a szabad tengeri kereskedelem jogát, 1652-ben tengeri háború tört ki az angolok és a hollandok között, amely egészen 1654-ig elhúzódott. A helyzet akkor látszott konszolidálódni, amikor Oliver Cromwell halála után az angol parlament visszahívta a mindaddig száműzetésben élő II. Károlyt, s felajánlotta neki a koronát. 1660 szeptemberében az özvegy Mária Henrietta is követte bátyját, s visszatért Angliába, de néhány hónappal később, december 24-én ő is, mint tíz év-

8. ábra. *Bartholomeus van der Helst: Az özvegy Stuart Mária Henrietta portréja, 1652. Rijksmuseum, Amsterdam*

vel korábban férje, a fekete himlő áldozata lett. A mindössze 29 évet élt királyi hercegnőt a londoni westminsteri apátságban temették el. Mint ahogy önmagában e kettős családi tragédiából is kitűnik, a 17. század folyamán az európai lakosság még teljesen kiszolgáltatott volt a városok népességét nemritkán megtizedelő himlővel, a pestissel és egyéb tömegpusztító járványokkal szemben, s akinek mégis sikerült túlélnie ezeket, még mindig számolnia kellett a betegség maradandó nyomokat hagyó, kellemetlen utóhatásaival.

A szerző: művészettörténész, a Károli Gáspár Református Egyetem docense.
E-mail: stvnemeth@yahoo.co.uk

Ajánlott irodalom

- Millar O. The Tudor, Stuart and Early Georgian Pictures in the Collection of Her Majesty The Queen, I-II. London, 1963.
- Vertoon V. Aan het hof van Frederik Hendrik en Amalia. Kiállításkatalógus. Hága: Haags Historisch Museum; 1997.
- Verzamelde V. De kunstcollectie van Frederik Hendrik en Amalia, Kiállításkatalógus. Hága: Mauritshuis; 1997.
- Van Dyck 1599–1641. Kiállításkatalógus. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen – Royal Academy of Arts, London; 1999.
- Kinderen op hun mooist: het kinderportret in de Nederlanden 1500-1700/ Pride and joy: children's portraits in the Netherlands, 1500–1700, Kiállításkatalógus. Haarlem: Frans Hals Museum; 2000.
- <https://doi.org/10.5860/choice.38-5402>